

dolda strukturer, att föra traditioner, värderingar och symbolsystem vidare, från generation till generation. Jessica Parland-von Essen har på ett förtjänstfullt sätt beskrivit, tolkat och översatt sitt forskarmaterial på ett icke-formaliserat språk av skönlitterär karaktär, i dag vedertaget i humanistisk-vetenskapliga arbeten. Hon har bevisat att den färdiga avhandlingen föregåtts av rent vetenskapligt arbete med källorna, och att studien kommer att tåla kritik av andra forskare.

Angela Rundquist, *Djursholm*

Catarina Lundström: *Fruars makt och omakt: kön, klass och kulturarv 1900–1940*. Institutionen för historiska studier, Umeå universitet 2005. 303 s., ill. English summary. ISBN 91-7305-918-8.

Den fyndiga rubriken på Catarina Lundströms avhandling i historia är *Fruars makt och omakt: kön, klass och kulturarv 1900–1940*. Trots ordvitsen är rubriken mycket sakligt vald eftersom den på ett precist sätt fångar in det som avhandlingen handlar om. Titeln ”fru” ska i detta sammanhang förstås som en klassmarkör, det är inte vilken gift kvinna som helst det rör sig om, utan en fin fru från det bildade borgerskapet eller adeln. Mer specifikt handlar denna avhandling om fruarna Ellen Widdén (1866–1944) och Hanna Rydh (1891–1964), båda gifta med två efter varandra följande landshövdingar i Jämtlands län och verksamma under 1900-talets första fyra sekler. Med andra ord hörde de till en regional elit, med stor makt och auktoritet i kraft av att vara länets första fruar men samtidigt med omakt i kraft av att de var kvinnor i en patriarkal struktur. Lundström diskuterar pendlingen och dialektiken mellan fruarnas makt och omakt i relation till både kön och klass och med empiriska exempel hämtade från kulturarvsfältet. Bilden av en privilegierad grupp kvinnor med både symboliskt och reellt kapital och med ett stort handlingsutrymme, utmanas genom en djuplodande och nyanserad analys. Dessutom fokuseras en viktig strukturerande princip för mäns innehav av ämbeten och tjänster: att det finns en fru som tar hand om det som följer med den formella makten. Även om undersökningen är historiskt inriktad, känns innehållet i många stycken dagsaktuellt.

Avhandlingen är indelad i sex kapitel med sammanfattning och bilagor. I det inledande kapitlet gör författaren oss bekanta med undersökningens syfte, inte komprimerat i en enda mening utan presenterat

i fem olika frågeställningar. Dessa handlar om landshövdingefruarnas handlingsutrymme och gränserna för detta; vari deras verksamhet inom kulturarvsområdet bestod och hur denna kan analyseras i termer av kön och klass; hur kulturarvsområdet såg ut, vilka aktörer det fanns och vilken makt de hade; möjligheter och begränsningar i relation till en tillskriven kvinnlighet samt den fråga som genomsyrar hela avhandlingen: ”Hade landshövdingefruarna makt eller ej?” (s. 13). En annan formulering kommer några sidor senare: ”Jag har valt landshövdingefruar för att de som gifta kvinnor i en regional elit representerar status och makt men samtidigt också underordning och ofrihet. Med utgångspunkt i dessa kvinnors verksamheter kommer jag att undersöka hur kön och klass interagerar. Jag vill synliggöra samhällsprocesser via enskilda människors ageranden och göranden och har därför valt att ta utgångspunkt i två specifika kvinnor” (s. 29). Det är en intressant vinkling, eftersom det finns många förutfattade meningar om kvinnor i form av fruar till prominenta män i maktens elit under den tidsepok det här handlar om. Därför är det en angelägen uppgift att belysa hur denna makt var beskaffad ur ett könsperspektiv och att dessutom låta kön och klass mötas och blötas i diskussionen. Det är så lätt att avfärda elitens kvinnor som så privilegierade att de kunde göra sig onåbara i den patriarkala strukturen. Att så inte var fallet under det tidiga 1900-talet är något denna avhandling med all tydlighet visar.

Lundström går från att presentera syftet till att diskutera formen för undersökningen, nämligen vad det innebär att använda enskilda människor som utgångspunkt för att skildra större frågeställningar. Detta liknar för övrigt ett kulturhistoriskt förhållningssätt, att se hur det stora kommer till uttryck i det lilla och tvärtom. Att krypa nära personer och på så sätt nå ett mycket subjektivt perspektiv ställs mot ”traditionellt vetenskapliga anspråk på distans och objektivitet” (s. 29). Samtidigt är det i ett individperspektiv som vi kan förstå större skeenden och se hur människor agerar i vardagen utifrån kontinuitet och brott. I det stora arkivmaterialet rörande de två huvudpersonerna, har författaren haft som princip att välja ut det material som belyser problemställningarna.

I kapitel två, ”Landshövdingenskan: Länets första dam och det osynliga ämbetet”, presenteras avhandlingens båda huvudpersoner för läsaren, vilka samtidigt träder fram ur ett större sammanhang i relation till struktur, historia och praktik. En viktig grund till presentationen ligger i arkivmaterial bl.a. i form av brev, som Lund-

ström har närgranskat och använt sig av på ett insiktsfullt sätt. Texten blandas med privata och offentliga bilder samt tabeller över respektive frus ”engagemang i sociala och kulturella verksamheter” under åren som landshövdingefru (s. 43 och 53). Det innebär i realiteten flera ordförandeskap, vice ordförandeskap och styrelseledamot i femton respektive sju fööreningar av filantropisk och kulturavsinriktad karaktär. Hanna Rydhs bevarade almanackor bekräftar att hennes dagar var fullt intecknade med alla dessa olika föreningsuppdrag tillsammans med mycket annat av liknande karaktär. Av de båda fruarna, Ellen Widén och Hanna Rydh, är det den sistnämnda jag som läsare mest fångas av. Hon tog studenten, en fil. kand. och som första kvinna år 1919 en doktorsgrad i arkeologi; hon blev änka med två små barn 1924, därefter var hon yrkesverksam som arkeolog – tidvis på resande fot. Ett nytt giftermål och en make som landshövding gjorde att hon fick lägga sin yrkesverksamhet på hyllan. Det är lätt att fångas i detta privata öde, men det är inte det väsentliga här. För trots att författaren försöker teckna två likvärdiga porträtt, blir det ändå Hanna Rydh som träder fram mest. Det är inte bara hennes liv som berör läsaren, utan även hennes starka personlighet så som den framträder i brev, tidningsklipp och berättelser. Ellen Widén har inte lämnat lika många och lika tunga avtryck efter sig. De båda fruarna jämförs analytiskt utifrån de strukturer som format dem och utifrån de möjligheter till makt de hade respektive skapade, en symbolisk frumakt. Något de delade med vissa andra kvinnor med frupositioner, som prästfruar, doktorinnor, diplomatfruar och andra.

Det tredje kapitlet, ”Den hemvävda nationalismen: Kulturavvet och dess aktörer i Jämtlands län 1900–1940”, ägnas åt att teckna en bakgrund till hur området för kulturavvsarbete var beskaffat vid tiden för undersökningen. Kulturavv kom att användas som ett kulturellt och symboliskt kapital samtidigt som det i en nationell diskurs användes (mer eller mindre lyckosamt) för att överbrygga klasskonflikter. En noggrann genomgång görs – i text, i tabeller och i bilder – av både idéer, retorik, ekonomi och praktik. Vi får veta hur stora anslag landstingen betalade ut till fornminnesföreningar respektive hemslöjdsföreningar, vi får också veta vilka organisationer som utgjorde kulturavvsaktörer i Jämtland 1860–1940 (femton stycken), när de grundades, vilka som var medlemmar eller deltagare, vilka som var de ledande aktörerna samt vilken verksamhet de bedrev. Vi lotsas direkt in i en lokal och regional praktik, där idéer om det nationella kulturavvet omsattes och utövades.

Hur såg då kulturavvets diskurs ut? Vad doldes bakom orden? En dekonstruktion leder till idéer om att rädda något som är på väg att förloras; att kärleken till den egna bygden var en förutsättning för att man skulle vara rädd om sitt historiska arv; att det förflutna har en koppling till nuet och att ett intresse för det bäddar för framtiden samt ett särskiljandeteama som kan sammanfattas i det Lilli Zickermanska begreppet ”det ortskaraktäristiska”. De aktörer som var inblandade i fallet Jämtland, analyserar Lundström utifrån deras olika funktioner som görande, talande respektive styrande (s. 106). Det stora sockendräftsprojektet på 1930-talet som genomfördes av föreningen Heimbygda med Hanna Rydh som ledande gestalt, får utgöra exempel på hur arenan såg ut. Syftet var att revitalisera sockendrakter, så att varje socken i Jämtland skulle få sin alldeles egna dräkt. Lundström menar att detta är ett uttryck för en slags provinsnationalism, ett mycket användbart begrepp som avser den regionaliserade nationalismen.

I kapitlets sammanfattande diskussion menar författaren att landshövdingefruarnas engagemang inom kulturavvsfältet kan ses både som ”ett bekräftande av rådande könsarbetsdelning och som ett överskridande av den hierarkiska ordningen mellan könen” (s. 137). Exempel på det förstnämnda är deras arbete för textil hemslöjd och exempel på det sistnämnda är deras positioner som ledare. Det ena handlar om kön och det andra om klass.

I kapitel fyra, med titeln ”Hemslöjden – det kvinnliga kulturavvet: Hemslöjden och dess aktörer i Sverige 1900–1940”, tar sig författaren an hemslöjdsarenan på motsvarande sätt som kulturavvsarenan tidigare. Här tecknas en bakgrund till hemslöjdsrörelsen speciellt i relation till landshövdingefruarnas insatser, med samma analys som innan utifrån de tre funktionerna styra, tala, göra. Hon prövar därefter om man kan se på hemslöjden som ett fält i Bourdieus mening (s. 160). För att kunna göra det krävs vissa modifieringar som kan få den renläriige att reagera. Men Lundström argumenterar väl för sin ståndpunkt att man mycket väl kan använda begrepp och följa tankarna i en teori, utan att slaviskt följa modellen i sig. Slutsatsen är att hemslöjden som arena kan ses som ett fält, med en mängd olika delvis konkurrerande aktörer. Hemslöjd i sig och bedömingarna av objekten utifrån estetiska, platsliga och autenticitetskriterier framstår som ett viktigt symboliskt kapital. För hemslöjdsrörelsens ledare kan man se att bildning och närheten till makt var en förutsättning för positionerna, där det sociala kapitalet användes för att

skapa användbara kontakter till gagn för fältet i form av hemslöjden. I sammanfattningen diskuteras den moderna hemslöjdsrörelsens koppling till begreppet "hem", istället för till "slöjd" som var den dominerande betydelsen tidigare. Vidare hur "kvinnlighet" kom att bli ett socialt kapital i sammanhanget genom tidens borgerliga uppfattning om könsens polaritet och komplementaritet. Kvinnans tänkta uppgift som hemmets vårdare och väktare stämde väl med hemslöjdsrörelsens uppgift att värna hemmets slöjd, dvs. slöjd som utövades i hem och som kom att resultera i produkter som användes i (borgerliga) hem. Samtidigt som hemslöjden verkade könskonserverande, gav den också en möjlighet till en offentlighet för kvinnorna som var engagerade i rörelsen; trots att män formellt ledde verksamheten genom att inneha ordförandeposten.

Kapitel fem, "Ämbetet – kamp för behörighet: Frågan om kvinnliga landshövdingar 1938", vässar köns- och klassanalysen genom att ta upp 1930-talets debatt om det lämpliga i kvinnor som innehavare av landshövdingeämbetet. En bakgrund tecknas till formalia kring ämbetet, hur utnämningar gick till och vem som kunde inneha posten. Behörighetslagen från 1923 diskuteras, där kvinnors rätt till statliga tjänster fastslogs med undantag för just landshövdingetjänster. Frågan om en kvinna kunde bli landshövding eller inte ställdes på sin spets när Hanna Rydhs make stod inför sin pensionsavgång år 1938. Några år tidigare fick hon informellt en fråga om hon ville efterträda sin make och efter att ha visat sitt intresse fördes diskussionen upp till makens korridorer till riksdagsledamöter och företrädare för regeringen. Vi får nära följa ärendets gång och den följande debatten i pressen. Hanna Rydh hade många på sin sida, inte minst på det lokala planet där man visste vad hon gick för. Men i det avgörande ögonblicket förlorade de som ville se en kvinna – Hanna Rydh – som landshövding mot dem som var emot i omröstningarna i första och andra kammaren i riksdagen. Lundström talar om hur principiella överväganden om könsens likställighet förlorade mot praxis. Bara året efter detta nederlag beslutades om en översyn av behörighetslagen och 1945 bedömdes män och kvinnor ha samma rätt till statlig tjänst. 1974 utnämndes den första kvinnliga landshövdingen.

Det avslutande kapitlet, "Särarterna – harmoni och tyranni: Möjligheter och begränsningar grundade på kön och klass", för samman de tidigare resonemangen till en avslutande diskussion. Utgångspunkten är ett av avhandlingens tydligaste resultat, särartstänkandet som

genomsyrade samhället under undersökningsperioden. Lundström menar att detta framför allt artikuleras i ord och handling när det gäller "kvinnor och män, landskap och provinser, museiföremål, smak och skönhet" (s. 197). Vidare menar hon att det främst kommer till uttryck "inom kategorierna kön, ras och plats" (s. 198) och att under perioden förvandlas klasskategoriserandet till ett raskategoriserande. Denna upptagenhet med särarter kan enligt författaren handla om ett sökande efter förmodade konfliktfria arenor bort från tidens stora klasskillnader. För elitens kvinnor innebar särartstänkandet strategiska val, där kulturarvsfältet och hemslöjdsfältet rätt använt kunde innebära att "kvinnlighet" kom att utgöra ett positivt laddat kapital. Att engagera sig på dessa fält utifrån denna förutsättning gav både makt och inflytande, en möjlighet att skapa ett eget handlingsutrymme.

Detta är en mycket innehållsrik studie som aldrig förlorar skärpa. Den är genomtänkt och genomarbetad. Den presenteras på ett läsbart och njutbart sätt, där författaren framträder och leder läsaren genom undersökningens alla delar. Det är framför allt två saker jag kommer att ta med mig: det första är den mycket användbara beteckningen "provinsnationalism" och det andra är den klargörande gestaltningen av 1900-talets första decennier som besatt av särartstänkande. Annars brukar man beteckna 1800-talets borgerliga framväxt som en tid för polärt tänkande om kön och andra kategorier. Men genom Catarina Lundström bekräftas det man kan ana, att det var först vid undersökningens tidsperiod som 1800-talets idégoods verkligen hade genomsyrat samhället både strukturellt och diskursivt.

Ett plus för det vackra bokmärket som följer med.

Anneli Palmesköld, Halmstad

Anna Walette: *Sagans svenskar. Synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år*. Sekel bokförlag, Malmö 2004. 410 s., ill. English summary. ISBN 91-975222-0-1.

Anna Walettes bok *Sagans svenskar* är en spännande, viktig och nyskapande doktorsavhandling i historia. Den handlar om hur svenska historiker från 1600-talet till mitten av 1900-talet sett på och behandlat de isländska sagorna och vikingatiden. Walette ger prov på en grundlig kunskap om framförallt sagorna och deras uttolkare. Hon gör det på drygt 400 sidor uppdelade på nio gedigna huvudkapitel samt en liten katalog över